

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI UYGULAMA
ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

TÜRK DÜNYASINDA ALP KADIN

International Symposium / Alp Woman in the Turkish World

E-BİLDİRİ KİTABI

8-10 Mart 2022/ March 8-10, 2022

<https://turkdam.gazi.edu.tr>

"TÜRK DÜNYASINDA ALP KADIN" ULUSLARARASI SEMPOZYUM
International Symposium / Alp Woman in the Turkish World

ISBN : 978-975-507-302-6

Bu e-kitap Mayıs 2022'de yayımlanmıştır.

Sempozyum Bildiri Kitabı

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Adem ÖCAL

Mizanpaj: Büşra ARSLAN

Dr. Yaşar KALAFAT

Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi Ankara, Türkiye /
yasarkalafat@gmail.com

KİŞİOĞLU'NUN ER KİŞİ KADIN KİŞİ YAPILANMASINDA ALPLİĞİN MİSTİK BOYUTU ARANABİLİR Mİ?

Anahtar Kelimeler: Kadın Kişi, Kut, Halk inanmaları,
Uryan Ana.

ÖZET

Bu çalışmada, Alp kadın tipini inanç hücrelerine ayırıştırma adına Aplığın var ise kutsal içeriği onun üzerinde "cinsiyet merkezli" durulmaktadır. Bu itibarla, semavî dinlerde yer alan **şehitlik** ve **gazilik** kavramları ile bu kurum arasında var ise bir bağlantı, onun irdeelenmesi yapılmaktadır.

Ayrıca bu minval üzere yapılan irdelemenin tamamlayıcı boyutu olarak kadim dönem inanç sistemi Gök Tanrı İnanç Sistemi'ndeki **"Ötügen'in kutsallığı"** inancı ile semavi din İslamiyet'teki **"vatan toprağının kutsallığı"** inancının bağlantısı, ele alınmaktadır.

Bu süreklilik ve bağlantının kurulabilmesi, her iki inanç sisteminde er kişi ve kadın kişinin kutsal karşısındaki konumlarını belirleyecektir.

Alplık kutsal ise ve kutsiyetin kapısı sadece ve muhakkak er kişiye için açık ise, erler bu emel için örgütlenebilirken, kadın kişi örgütlenmesi var ise tekabül ettiği dönem ve izahı gerekecektir.

Aranılan dönem, inanç algısının belirli zaman dilimleri ile belirlenmiş dönem veya dönemler midir? yoksa bu algılama biçimi her dönem taraftar da mı bulabilmiştir.

İrdelemede, sözlü kültür verilerinden yaşayan halk inanmalarının, destan metinleri yapı dokusuna yakınlığı düşünerek, onlar yapıtaş malzemeleri olarak ele alınmıştır. Bildiri de; Halk inanmalarının, geçmişin günümüze taşınması veya günümüzde geçmişin destan izlerinin aranması kişiöğlü merkezli yapılmıştır. Kişioğlundan er kişi ve kadın kişi içerikli inançlardan yola çıkılıp her iki cinsiyete yüklenen anlamlar karşılaştırılmıştır. Aplığın cinsiyetler üstü yapısal bir özelliği

olduğu tartışılmıştır.

Günümüz Türk kültür coğrafyasının bazı bölgelerinde bilhassa kırsal kesimde, giderek az rastlanılmakla birlikte kadın kişiye ikinci sınıf insan muamelesi yapıldığını düşündüren söylemler vardır. Veya bazı sözlü kültür verilerine zamanla bu mesajı içeren anlamlar yüklenmiştir.

Halk inanmaları uygulamalarında, **"dul kadın"**, **"çocuğu olmayan veya çocukları yaşayamayan kadın"**, **"çok nikah görmüş kadın/Bir kaç kere nikahlanmış kadın"**, **"evlenmesi çok gecikmiş evlenememiş kız"**, **"Kendisinden yaşça küçük kız kardeşleri evlenmişlerken hale evlenememiş olan kız"** gibi anlayışlara, "kutsuz kişi-kutsuz kadın kişi" nazarı ile bakılır.

Er kişinin dulluğu, evde kalmışlığı, çok nikah geçirmiş olması, cinsiyetinden kaynaklanan kutsuzluğu pek düşünülmez. Er kişiye yönelik böyle bir teşhis, hüküm pek yoktur.

Keza, iş yerine giden er kişinin veya imtihana giden erkek öğrencinin kadın kişiyle karşılaşması, önünden geçmesi istenilmez uğursuzluk olarak algılanır.

Kişioğlunun genel kutluluğu ve kutsuzluğu er kişi ve kadın kişi söz konusu iken Kadın kişiye yüklenilmiş özel kutsuzluklar belinmiştir. Yaşayamayan erkek bebeklerin ölmelelerine yol açan gücün/kara iyenin bebeğin annesinden kaynaklanan bir **"sahipsizliği"** yol açtığına inanılır. Böyle hallerde, bebeğin yaşayabilmesi onun bir sahibinin olabilmesi için o, çok çocuklu bir bayana seremonisi ile sembolik olarak satılır. Keza bebeği olamayan anne adayı eşi tarafından ilgili yatıra götürülüp, orada yatıra satılır ve böylece korumaya alınmış olduğuna inanılır. Çocuğu olamayan ailelerden, çocuk sahibi olabilme adına yatıra satılan baba adayı örneği yoktur. Kutsuzluk kadın kişide aranılmış olur.

Kadın kişiyi aşığılayan bu algılama şekli sözlü kültüre de yansımış ve bu yansımalar zamanın algılama tercihinine göre çarpıtılarak da yansıtılmıştır. Kadın kişiye **kül döken** denilmesi, evin mutfak işleriyle uğraşan anlamında horlama karşılığında alınmışken, bu tanımla şekli kutsal " ile de ilişkilendirilmiştir. Veya Kadın için **"kaşık düşmanı"** ifadesi ile

yiyip içmesi de israf anlamı yüklenirken, bu ifade şekli ile, tasarruf yapan, tutumlu olan, israfı önleyen anlamı da karşı görüş olarak yüklenmiştir. Keza kadın kişi **ev sahibi** denilirken, eve mahkûm anlamı verilirken, **sahip**, iye aynı zamanda evin, hanenin yetkilisi söz sahibi olanı anlamındadır.

Bir diğer örnek "**sacı uzun aklı kısa**" örneğidir. Türk kültürlü halklarda saç kutsaldır kutun saç köklerinde olduğu inancı vardır. Uzun saç ile korunmuş er kişinin korunmuşluğu simgelenmiş olur.

Kırgız ve Karakalpak Türklerinin Kırk Kızlar Destanları gibi farklı kahramanı kadın kişi olan çok sayıda Türk destanının varlığı bilinmektedir. Bu detanda erkek evladı olmadığı için askerlerini yönetecek vekil bulamadığına üzülen hükümdarın kızı, kırk kız arkadaşı ile birlik oluşturup girdiği savaşı kazanmaktadır. Kün Sarıç Han Hakas Destanının kahramanı hem hareketin lideri hem devlet yöneticisi konumundadır.¹

Ötügen kutsaldı ve doğal olarak kutu Tanrıdan almıştı. Ötügen için savaşan Tanrı buyruğunu yerine getiriyorlar ve Tanrının kutuna talip oluyorlardı. Kül Tikin Kardeşim Bilge Kağan Kutunu Umay'a benzer annemin duası sayesinde almıştı, demektedir, demekteydi.

Alp ermeliydi, kimliğinin ermişlik boyutu da olmalıydı. Aksi halde onun cesareti, savaş bilgi ve becerisi sıradan bir silahşordan farklı olmamış olurdu. O bir davanın insanı idi ve davası inanç içeriyordu, mistik boyutlu idi. Uğruna savaştığı topraklar mesela **kutsal Ötügen'di**. Ten grinin kutuna talipti. Veya Tanrıdan kut bulmuş bir kağanın buyruğunda idi. Aç olan halkı doyurup, çıplakları giydirip, küçük ülkeyi büyütebilmiş olmak onun misyonunu oluşturuyordu. Kağanın sorumluluk yüklendiği bu misyon sadece halkın er kişi kısmını kapsamıyordu. Kadın kişi de kuta talip olmuş, kağana sorumluluk yükliyordu ve kağan Tengri'e sorumluluk hesabını verirken, kadın kişi için de vermiş oluyordu.

Küffara karşı cihattan kadın menedilmemişti. Cihattan kadınının da nasiplenme hakkı vardı. Kaldı ki cihat muhakkak kılıç sallaya-

rak veya tetik çekerek yapılmıyordu. **Gaza kapısı** kadın kişiye de açıktı. Gaza günü kadın kişi de nasiplenme hakkını, fırsatını kullanmak isteyebilirdi. Alp kişi, **şehit** veya **gazi** olmaya talip olur iken, **Hak Yolu**'nda ceht etmiş oluyordu. Rıza-i ilahiye talipti. İlahi n-zanın kapısı kadın kişiye kapalı olamazdı. Nitekim, **Kırk Kızlar Karapapah Türk Destanı**'nda vatanın kutsal toprağı için kırk kız destan yazmışlardı. Kutsal koruma adına canını pazara sürmek ile, kutsal olan namusunu koruma adına düşmanla savaşan **7 Kızlar Türkmen Destanı** amaç inanç içeriği bakımından aynılık içerirler.

Alperen, sadece yalın kılıç bir cengâver değildi. Onun erebilmiş olmasını **erenliği** belirliyordu. O Alplık türünde, alplığın Allah için yapılmış olması var iken, dünya varlığı onun için bir şey ifade etmiyordu. O Yaradan'ına , ondan geldiği gibi **üryan** gitmeliydi. O yaşam mücadelesi ile bir imtihandan geçiyordu. Alp için **üryan gelip üryan gitmek** vardı. Er kişi bu tefekkürü sindirebilmiş iken, kadın kişinin bunu yapamayacağını, yapabilenin toplumun kadın kişi kesiminden de çıkmış olamayacağını, bu kapının kadın kişiye kapalı tutulduğunu düşünmek, arınmışlık algısına aykırı olurdu. **Üryan Babalar** olabildiği gibi bu isimle bilinmeseler bile **Üryan Analar** da olmalıydı ve vardılar, vardılar. Hal bu olunca arınmış olma hali kadın kişi için de geçerlidir.

Kellesi koltuğunda **Gönül gözü** ile görerek savaşabilme nasip olunan **er kişiden** esirgenmeyen kadın kişiden esirgenmiş olabileceğini düşünmek, inanç sisteminin esasında yer almış olan adil olma ilkesine aykırı olurdu. Sünnetullah yok saymak olurdu.

Bu noktada bildirimizde alplığın kutsal için yapılmış savaş olduğu, kutsal için savaşabilmek bir arınmış hali olduğunu. Kutsala karşı vecibesini yerini getirebilmede cinsiyetin engel teşkil etmeyeceği, cinsiyet farklılığından hareketle kadın kişinin kutsala ulaşmada yollunun kutsal tarafından kesilmiş olmasının düşünülemez olduğu esas alınmıştır. Din cinsiyet üzere inşa edilmemişti.

CAN THE MYSTIC DIMENSION OF THE HERO BE SEARCHED

¹ Yayına Hazırlayanlar ve Aktaranlar: Dr. Nükhet Okutan Davletov Dr. Timur B. Daletov, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Ankara 2021.

IN CONSTRUCTION OF MAN AND FEMALE PERSON OF HUMAN?

Keywords: Female Person, Happiness, Folk beliefs, Uryan Ana.

ABSTRACT

In this study, in order to separate the Alpine female type into belief cells, the sacred content of the Applique, if it exists, is focused on "gender-centered". In this respect, if there is a connection between the concepts of martyrdom and veteranism in the heavenly religions and this institution, it is examined.

In addition, as a complementary dimension of the examination made in this way, the connection of the belief in the "holiness of Ötügen" in the ancient belief system, the Sky God Belief System, and the belief in the "sanctity of the homeland" in the monotheistic religion Islam is discussed.

The establishment of this continuity and connection will determine the positions of the male and female person in the face of the sacred in both belief systems.

If the heroes are holy and the door of holiness is open only to privates, privates can be organized for this purpose, while if there is a female person organization, the corresponding period and explanation will be required.

Is the sought-after period or periods determined by certain time periods of belief perception? Or has this perception style been able to find supporters in every period?

In the analysis, considering the closeness of the folk beliefs living from the oral culture data to the building texture of the epic texts, they are considered as building block materials. In the statement; The transfer of folk beliefs, the past to the present, or the search for the epic traces of the past today is based on the person. The meanings attributed to both genders were compared based on the beliefs of male and female persons. It has been argued that the appliqué has a structural feature that transcends genders.

In some parts of today's Turkish cultural geography, especially in rural areas, there are discourses that suggest that women are treated as second-class people, although it is increasingly rare. Or, some oral culture data have been loaded with meanings containing this message over time.

In folk beliefs practices, "widow", "women who have no children or can't have children", "women who have been married many times/women who have been married several times", "unmarried girl whose marriage is too late", "girl who could not get married while her younger sisters got married" " " is viewed as an 'unholy person-unholy woman'.

Widowedness, staying at home, having many marriages, and being unholy due to gender are not considered. There is hardly any such diagnosis or judgment for the private person.

Likewise, it is perceived as an undesirable bad luck that a male student going to the workplace or a male student going to the exam should meet or pass in front of a female person.

While the general blessedness and sanctity of the person's person and the woman person are in question, the special unholiness attributed to the woman person has been specified.

It is believed that the power/black possessor that causes the death of unviable baby boys is caused by a "dispossession" originating from the baby's mother. In such cases, so that the baby can live and have an owner, it is symbolically sold to a lady with many children with a ceremony. Likewise, the expectant mother, who cannot have a baby, is taken by her husband to the relevant investment and sold there, and it is believed that she has been protected. There are no examples of father candidates who are sold for investment in order to have children from families who cannot have children. Unholy is sought in the female person.

This way of perceiving the female person was also reflected in the oral culture, and these reflections were also reflected by

being distorted according to the perception preference of the time. While the term "shedding of ashes" for a woman was taken in return for snoring in the sense of dealing with the kitchen work of the house, this definition was also associated with "holy". Or, while eating and drinking with the expression "spoon-hater" is attributed to the woman as a waste, with this expression, the meaning of saving, thrifty and preventing wastage is also attributed as an opposing view. Likewise, when the woman is called the owner of the house, the meaning of the prisoner is given to the house, the owner also means the owner of the house and the owner of the household.

Another example is "his hair is long and his mind is short". In Turkish cultured peoples, there is a belief that hair is sacred and it is in the roots of the hair. The protection of the protected person with his long hair is symbolized.

It is known that there are many Turkish epics with different protagonists, such as the Forty Girls Epics of the Kyrgyz and Karakalpak Turks. The daughter of the ruler, who was upset that she could not find a deputy to lead her soldiers because she had no sons in this détente, won the war by forming a union with her forty girlfriends. The hero of Kün Sarıġ Han Hakas Epic is both the leader of the movement and the state manager.

Ötüken was holy and naturally he received the box from God. Fighting for Ötüken, they were carrying out the command of God and aspire to God's box. Kul Tikin was saying, he was saying, "My Brother Bilge Kaġan bought your box, similar to Umay, thanks to my mother's prayers.

The hero must have been a saint, his identity must also have a spiritual dimension. Otherwise, his courage, war knowledge and skill would not have been different from an ordinary gunslinger. He was a man of cause, and his cause was faith-based, mystical. The lands he fought for was, for example, the holy Ötüken. The skin aspired to the box of gray. Or it was at the command of a khan blessed by God. It was his

mission to feed the hungry people, clothe the naked, and expand the small country. This mission, for which the khan took responsibility, did not only cover the private part of the people. The female person also aspired to the happiness, burdened the khan with responsibility, and while the khan gave account of the responsibility to Tengri, the woman also gave it to the person.

Women were not barred from jihad against the heathen. Jihad women also had the right to benefit. Moreover, jihad was not necessarily waged by swinging a sword or pulling the trigger. The gate of Gaza was also open to women. On the day of Gaza, a woman could also want to use her right and opportunity to benefit. While the Hero person aspires to be a martyr or a veteran, he was fighting on the Path of Truth. He aspired to the Divine Consent. The door of divine consent could not be closed to a woman. As a matter of fact, forty girls wrote epics for the holy land of the country in the Turkish Epic of Karapapah. The Turkmen Epic of 7 Girls, who fight the enemy for the sake of protecting the sacred and putting their lives on the market in the name of protecting the sacred honor, contains the sameness in terms of purpose and belief content.

The fighter wasn't just a bare-sword warrior. Her attainment was determined by her attainment. In that Alpine type, the existence of the world meant nothing to him, while the Alpine was made for God. He had to go to his Creator, free as he came from him. He was going through a test with the struggle for life. For the hero, there was a need to come and go. It would be contrary to the perception of purity to think that while the private person was able to digest this contemplation, a woman could not do this, that the person who could, could not have come from the female part of the society, and that this door was kept closed to the woman. Üryan Fathers can be, even if they are not known by this name, there must also be Üryan Mothers, and they existed, they exist. This being the case, the state of being purified also applies to the

woman.

It would be contrary to the principle of fairness, which is at the heart of the belief system, to think that the one who was not spared from a person who was able to fight with the eyes of the heart on his head could be spared from a woman. It would be to ignore the sunnatullah.

At this point, our statement states that the hero is a war made for the holy, and being able to fight for the holy is a state of purification. It has been taken as a basis that gender will not be an obstacle in fulfilling her duty towards the sacred, and it is unthinkable that the way of the female person to reach the sacred is cut off by the sacred, based on the gender difference. Religion was not built for gender.

GİRİŞ

Kişioğlunun Er kişi Kadın Kişi yapılanmasında, cinsiyetin esas alındığı bir sorgulamada, alp tiplemesi-arınmışlık kültür kodunun tartışılması gerekebilecektir.

Aplığın mistik boyutu aranabilir mi? Alplik, Türk İslam kültürünün hangi döneminin tanımlama biçimidir. Bu tanımlama şekli için bir başlangıç dönemi, tarihi verilebilir mi? Alplik, Türk kültüründe ithal bir kültür kotu mudur? **Şehitlik, ruhun devamlılığı, ganimet,** Alplik kültürünün genlerine ayrılması veya onlara ait parantezin, açılması neleirin sergilenmesini sağlamış olur. Bu tarihlendirilen yapılabilmesi için, Türk dinî tarihine bakılabilmeli ve sistemdeki **Umay Ana** ve benzeri varlıkların, belki de **Al Karısı**'nin fonksiyonları ile hatırlanması gerekmektedir.²

Sorunun cevabı dinin tanımı veya dine getirilen tanımlarla doğrudan bağlantılıdır. "Din yaradılış ile başlamış ise, ve değişen sadece **Sünnetullah** ise, **alplik** Türk inanç sisteminin **her döneminde vardı.**" Denilebilir mi?

² Sistemde yer alan Umay insanoğlu gibi diğer canlılardan hayvanlar ve onların yavruları ile ilgili idi. Tanrının görevlendirip, doğattığı Şefkatli, şifalı bir ana idi. Al Karısı, doğum yapan anne ve bebeğine musallat olan, alem de, don da değişebilen bir varlık iken, genel karakter olarak kara iye özellikleri taşımakta ve sifa ocağı oluşturduğu hallerde ak iye kimliğini yansıtmaktadır. Halk inançlarında varlığını sürdüren bu iye bazı değerlendirmelere göre Umay Ana'nın karşı gücüdür. Biz Umay Ana ile Al Karısı arasında kurulan bu bağlantıya fazla katılmıyoruz.

Biz, alpliğin Türk inanç tarihinde izlerini sürerken, Türklerin girmiş oldukları diğer dinler bir yana, Eski Türk İnanç Sistemini ve İslamiyet'i yol haritamıza esas alacağız. Bu çalışmada, büyük ölçüde halk inanmalarından hareket ile yolumuzu aydınlatmaya çalışacağız. Gök Tengri İnanç Sistemi'nin bilinen başlangıç dönemi itibarıyla, bir genelleme yapılabilecek ise, sistemin yaşayan bakiyesine bakılabilir. Sistemin temel unsurlarından birisi, bilindiği üzere, Tengrinin emrinde bulunan iyeler idi. Halk inanmalarında **kara iyeler** olumsuz, uğursuz, menfiyi, negatifi ve fakat **ak iyeler** ise olumluyu, müspeti, pozitif uğurluyu anlatırlar.

Kişioğlu tarafından, kara iyelerin şerinden korunmak ve ak iyelerin hayrını celp etmek için bu inanç sisteminde saçı yapılıyor. Sistemde **Kargış**, kara iyelere, onların uzak durmaları, **alkış**, ak iyelere onların yardımcı olmaları veya yardımcı oldukları için yapılır. Bu açıklama, genelleştirilmiş bir ifade şeklindedir.

İslam'da ise, hayırları celp etme, şerleri defetme Allah'ın adı ile başlanılarak yapılır. Tasadduk, sadaka herhangi bir mal veya nakit parayı Allah rızası gözetilerek ihtiyaç sahiplerine vermektir.

Kara iyelere saçı yapılır mı? Kara iyeler-kara oluşumlar bağlantılı hallerde yapılan saçılar, kara iyelere mi yapılmıştır. Saçı her hâlükârda ak iyelere mi yapılır? Şeri, olumsuz temsil eden kara iyelere saçı yapılmış olması, Sünnetullah, ilahî tebliğat, anlayışının içeriği ile bağdaşır mı? Saçı semavi dinlerdeki hamî, şükür duygusu ile bağlantılıdır. Kara iyeye saçı yapmakla, bir anlamda kovulmuş şeytanın konumunda olan bir varlığa, şükran duygusunu anlatılmış olunur. İmtihanı için, kendisine bir süre verilen varlığa, şükran eyleminde bulunmuş olmak, Sünnetullah ile bağdaştırılmaz.³

³ Allah indinde din ilahî tebliğatların duyurusunu yaptıkları Sünnetullah ile anlatılan dinin bir olduğunu açıklamamız ve Eski Türk inanç Sistemini de Sünnetullah kapsamına alabileceği anlamına da gelebilecek açıklamalar da yapabilmemiz, halk inançlarında yer alıp Eski Türk İnançlarının izlerini taşıdıkları sonucunu çıkarmamız, halk inançları kapsamına giren tüm verilerin Sünnetullah olduğunu açıkladığımız anlamına gelmemeli. Eski Türk inanç Sisteminin Sünnetullah kapsamına girmediğini gösteren bir bilgiye sahip değiliz. Nitekim büyük içerikli birtakım uygulamalar da Semavi dinlerden alıntılan bulunması, büyüünün Semavi dinlerin kapsamına onay görmüş bir uygulama anlamına gelmez, gelmiş olamaz.

Yapmak istediğimiz, halk inanmalarını semavî dinler kantarında tartmak değil, yaşayan halk inançları veya destan metin verilerini, semavi dinlerin terimleri ile anlatmaya kalkışmak da değildir.

Kişioğlundan **er kişinin** de **kadın kişinin** de, ak ve kara ile ilişkilendirildikleri haller ve durumlar vardır. Bununla birlikte kişioğluna yüklenmiş, mal edilmiş bazı veya birtakım haller vardır ki, bu haller, kara özelliği taşıyan haller ve kadın kişiye mal edilmiş, yakıştırılmış cinsiyet ile ilişkilendirilmiş hallerdir. Bunları, her iki cinsiyetten kişioğlu için örnekleme, hayatın geçiş dönemlerinden hareketle irdelemek mümkündür. Nitekim bildirimizde, bu konu ele alınıp ağırlıklı olarak tartışılacaktır.

Bu tespitleri sıraladıktan sonra, aynı zamanda bildirimizde tartışması yapılan husus, kökleri adeta mitolojik dönemi işaret eden bu inanmalar karşısında, semavî dinlerin nasıl bir açıklama getirdiği hususudur. Zira, mutlak içinde din bir tane olmakla beraber, alplık semavî dinler dönemi itibarıyla uygunluk çağını yaşamıştır. Kadın kişinin, Türklüğün inanç tarihinde aldığı veya tuttuğu yeri tespit edebilme adına, bunu yapmak zarureti vardır. Şefkat, merhamet ve güven dini olan İslamiyet'e rağmen, kadın kişiye konulabilen bu kondurmanın kaynağını tespit adına bu yapılabilmelidir.

İslamiyet; Şefkat, merhamet ve güven dinidir. Bu konuda İslamiyet, "Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmaktaki olduklarının en güzeli ile veririz."⁴ Demektedir. Ölçü olarak alınan **iyi amel** er kişi ve kadın kişi için ayırım gözetilmeden yapılmakta ve eş, cinsiyet bu konuda belirleyici olmamaktadır.

Hidayete ermek, erebilmiş olmak, cinsiyetlerden sadece er kişiye açık, kadın kişiye kapalı olan bir hal de değildir. Keza **tövbe** kapısı önünde de, cinsiyet farkı olmadığı gibi, **şükür** ve **hamt** itibarıyla de, cinsiyet farkı belirleyici değildir.

Af kapısı yaratılmışlardan er kişiye açık iken, kadın kişiye de kapalı değildir.

Allah'ın **rızasına** talip olmak için de, cinsiyet farklı bir ölçü değildir. İman etmiş olmak, yararlı iş yapabilmek imkânı verilmesi konusunda da, er kişi ve kadın kişi eşit şartlardadırlar. **Esmâ-i Hüsnâ** er kişi adlandırmasında **Rıza** olarak yer alırken, kadın kişide de **Raziye** olarak yaşamaktadır.

Ancak, analitik arayışımızda, bildirimizin tartışmaya açtığı husus gerçekte tamamen bu da değildir. Bu açıklama, tartışma konumuz için bir ara açıklamadır. Evsaf belirleme mahiyetindedir. Geçiş, giriş bildirimi durumundadır. Tespiti yapılan tartışma konusu, alp kadın tipinde, ele alınmak istenilen bu husus nasıl bir yapılanma yansıtmaktadır. **Bize göre**, **Ali Berat** isimindeki Ali ve

4 Nahl, 16/97.

berat bağlantısı ile **Mihri Ali** ismindeki evlilikte kadın kişi için söz konusu olan mihr ile aynı esaslandırmadan kaynaklandıkları için aynı mahiyettedirler. Dahası vardır. Keza, **Binali** isimlendirme şekli, bu konuda daha toplayıcı bir muhteva içermektedir. Anılan ifadelerin merkezinde, bize göre, **Kut'u** olduğuna inanılan Hz. Ali (r.a.) vardır.

Tekrar konuya dönmek gerekir ise, **Alp Erenlik** sadece ve muhakkak er kişi için mi geçerli idi? Alperen; er kişiöğlü, alplığının yansıra eren de olabiliyordu, olmalıydı. Alperen olabilmek için alp ermeliydi de. Alplık ile erenlik bir bütünü oluştururken, kadın kişi kimliğinin bu yansıra kadın olabılırken alplık da yapabiliyordu. Nitekim; alp ve ermiş olma özelliklerine kimliğinde yer vermiş olan **Horasan Erleri**'nin Erenliklerinin yansıra, aynı yapı özellikleri içeren **Bacıyanî Rumlar** yapılanması da vardı.

Alp, ermeliydi, kimliğinin ermişlik boyutu da olmalıydı. Aksi halde onun cesareti, savaş bilgi ve becerisi sıradan bir silahşordan farklı olmamış olurdu. O bir davanın insanı idi ve davası inanç içeriyordu, mistik boyutlu idi. Uğruna savaştığı topraklar mesela **kutsal Ötügen**'di. Tengrinin **kutuna** talipti. Veya O, Tanrıdan kut bulmuş bir kağanın buyruğunda idi. Aç olan halkı doyurup, çıplakları giydiren, küçük ülkeyi adaletle büyütebilmiş olmak, onun misyonunu oluşturuyordu. Bu algılama tarzı giderek **nizam-ı alem** anlayışı ile bütünleşecekti. Kağanın sorumluluk yüklendiği bu misyon, sadece halkın er kişi kısmını kapsamıyordu. Kadın kişi de kuta talip olmuş, kağana sorumluluk yüklüyordu ve kağan Tengri'ye sorumluluk hesabını verirken, kadın kişi için de vermiş oluyordu. Aynı zamanda, kadın kişi de kağanlık postuna oturabiliyordu. Onun kadın kişi oluşu, bu kuttan mahrum olması veya bu ilahî yargının dışında tutulması anlamına gelmiyor, gelebiliyordu.

Küffara karşı cihattan kadın menedilmemişti. Cihattan kadınının da nasiplenme hakkı vardı. Kaldı ki, cihat muhakkak kılıç sallayarak veya tetik çekerek yapılmıyordu. **Gaza kapisı** kadın kişiye de açıktı. Gaza günü kadın kişi de nasiplenme hakkını, fırsatını kullanmak isteyebilirdi. Alp kişi, şehit veya gazi

olmaya talip olur iken, **Hak Yolu**'nda ceht etmiş oluyordu. **Rıza-i ilahiye** talipti. İlahî rızanın kapisı kadın kişiye kapalı olamazdı. Nitekim, **Kırk Kızlar Karapapah Türk Destanı**'nda, vatanın kutsal toprağı için, kırk kız destan yazmışlardı. Kutsalı koruma adına canını pazara sürmek ile, kutsal olan namusunu koruma adına düşmanla savaşan **7 Kızlar Türkmen Destanı**, amaç inanç içeriği bakımından ayrılık içerirler.

Alperen, sadece yalın bir cengâver değildi. Onun erebilmiş olmasını erenliği belirliyordu. O Alplık uygulama türünde, alplığın Allah için yapılmış olması var iken, dünya varlığı onun için fazla bir şey ifade etmiyordu. Öncelikli amacı, kutsalına hizmetti. O Yaradan'ına , ondan geldiği gibi **üryan** gitmeliydi. O yaşam mücadelesi ile bir imtihandan geçiyordu. Alp için gerektiğinde, bu aleme üryan gelip, bu alemde, üryan gitmek de vardı. Er kişi bu tefekkürü sindirebilmiş iken, kadın kişinin bunu yapamayacağına, yapabilenin kadın kişiden de çıkması olamayacağını, bu kapisının kadın kişiye kapalı tutulduğunu düşünmek, arınmışlık algısına aykırı olurdu. **Üryan Babalar** olabildiği gibi, bu isimle bilinmeseler bile **Üryan Analar** da olmalıydı ve vardılar, vardılar. Hal bu olunca arınmış olma hali, kadın kişi için de geçerlidir.

Kellesi koltuğunda **Gönül gözü** ile görerek savaşılabileme nasip olunan **er kişiden** esirgenmeyenin, kadın kişiden esirgenmiş olabileceğini düşünmek, inanç sisteminin esasında yer almış olan, adil olma ilkesine aykırı olurdu.

Bu noktada, bildirimizde alplığın kutsal için yapılmış savaş olduğu, kutsal için savaşılabilmek bir arınmış hali olduğunu. Kutsala karşı vecibesini yerini getirebilme eyleminde, cinsiyetin engel teşkil etmeyeceği, cinsiyet farklılığından hareketle kadın kişinin, kutsala ulaşmada, yollunun kutsal tarafından kesilmiş olmasının, düşünülemezceği esas alınmıştır.

Mensubu olunan ve üzerinde durulan din, cinsiyet üzere inşa edilmemişti.

İrdelememizin bu bölümü adına, bir açıklama yapılması gerekmesi halinde, şu söylenebilecektir. Alplık, yaradılış döneminden

beriy e, Sünnetullah bakiyesi bir kurumdur. Sünnetullah, farklı tebligatçıları tarafından, farklı dönemlerde, mahiyeti özde aynı olan ilahî tebliğin yapılmasıdır. Sünnetullah' da, ilahî tebligat içerikleri arasında ihtilaf, çelişki olduğu düşünülemez.

Alplik, Semavî dinlerin getirdiği arınma şekli midir? Dinler tarihinin ve Sünnetullahın verilerine göre, başlangıçtan itibaren din bir tane olmuştur. İlahî tebligatlar, Sünnetullah ile bir olan dini anlatmışlardır. Bu gerçeğe rağmen, aynı zamanda her dönem, ilahî tebligata rağmen, dinî yaşamlarda "ilkellik içeren" inanç ve uygulamalar da olabilmektedir.

METİN

Tengrilik İnanç Sistemindeki Umay Ana kültünden, ve giderek semavî dinlerde Allah indinde kulluğun cinsiyet bağlantılı bir konununun olmadığı bilinirken, Orta çağ Hıristiyan alemi, dönem dönem ve yer yer kadın kişi ile; şeytani, kara olanı, büyücülüğü, ilahî olan dine aykırılığı aynılaştırabilmiştir.

Şeytanla bağlantılı bulup, büyücülük yaptıkları gerekçesi ile, Orta çağ Hıristiyanlığı kadınları Engizisyon mahkemelerinde yargılayıp yakabiliyorlardı. Bütün bunlara rağmen, Türk kültür coğrafyası halk inanmalarında da, izleri giderek silinmeğe yüz tutmuş

olmasına rağmen, bilhassa kırsal kesimde kadın kişiye yüklenen bir **kara hal** vardır. Bildirimizin metin kısmında, bunları tartışarak sonuca gitmeğe çalışılacaktır. Kadın kişinin arka plana alınmasının nedenlerini irdelemeğe çalışacağız.

Halk inanmalarında kadın kişiye konulan sınırlamalar, er kişiye konulmaz iken, bu sınırlamalar kadın kişi dünyaya gelmeden başlar, hamilelik hali, bebeklik ve çocukluk dönemleri, yetişkinliğin her safhasında devam etmekle kalmaz, bunlar, ölüm döneminden sonra da sürürülür. Mesela, kadın kişiye ait kesilmiş saçlar, sahibi öldükten sonra da yabancıdan sakınılır.

Tengricilik inanç Sisteminde, kişiöğlünde dişilik bir olumsuz evsaf olarak görülmez iken, ve keza İslamiyet'le tanışıldıktan sonraki dönemde de, Müslümanlık, kadın kişide, kadınlığından kaynaklanmış bir eksikliğe işaret etmemiş iken, halk inançlarında yaşamakta olan, kadın kişiye mal edilen bu olumsuz etiket nereden gelmektedir? Bebeklik döneminden itibaren ele alınacak bir kısım örnekler, bu maksatla irdelenebilir.

Er kişiden eşi ölen dul sayılmaz iken, kadın kişi eşi ölünce o, "**dul**" dur ve o adeta kişilik değerlerinden kayba uğramıştır. Dul kadında, uğursuzluk türünden bazı olumsuzluklar aranır. Keza, birkaç evlilik yaşamış er kişide değil de, kadın kişiye de toplumu aşağılayıcı gözle bakar ve onun için başından "**birkaç nikâh geçmiş**" denir. O, adeta yaşadığı her nikahla itibar kaybetmiştir. Kadın kişiye evlilik yaşının geç olması itibariyle de adeta iyi bakılmaz, ona "**evde kalmış**" teşhisi konur. Bu noktada ablaları olan birkaç kız kardeşten, yaşı küçük olanın talibi çıkınca evlendirilmez, "**Yorgan kalkmadan döşek kaldırıılmaz**" denir. Erkek kardeşlerin evlendirilmelerinde bu kural yoktur. Evlenebilmeleri gecikmiş gençlerden erkeğin gecikmesinde cinsiyetten kaynaklanan bir eksiklik aranılmaz da, kızlarda, evlenmede, sıralama bozulunca bir noksanlık varmış gibi algılanır. Mihrali isimlendirmesi bu noktadan hareketle incelenebilir. Mihr bilindiği üzere er kişi tarafından evlilikle eşi kadın kişiye verilmiş bir güvencedir. Mihrali tanımlaması ile, mihre bu noktada faklı bir kutsiyet katıl-

mak istenmiş olmalı. Çocuğu olmayan, ailelerde zemmedilen gene kadın olur. Böyle hanımlar ilgili yatırlara götürülüp, sembolik olarak eşi tarafından yatıra kadının satılma işlemleri yapılırken, halk inanmaları uygulamalarında, taraflardan erkeğin satıldığı bir yatır veya erkek satılma uygulaması yoktur. Esasen, halk inanmalarında çocuğu olmayan veya çocukları yaşamayan anneler, daha doğum olmadan veya doğum olduktan sonra, ulu zatların kutsiyetlerine sığınma adına yaptıkları uygulama da adı satma olmasa da çocuğun ulu zata bir anlama adanması uygulaması vardır. Böyle hallerde çocuğa erkek ise **Satılmış** kız ise **Satı** konulur. Veya Ulu zatın ismi mesela Bayram koyulur. Erkeğin eşini ulu zata satması ile bu uygulama içerik bakımından aynıdır. Ancak erkeğin yetersiz olduğundan hareketle eşini ulu zata, yatıra sattığına dair tespiti yapılabilmemiş bir uygulama örneği yoktur. Beşik toynuda, bilhassa çocuğu yaşamayan anne, bebeğini çok çocuklu, çocukları yaşayabilen anneye sembolik olarak satar. Adeta çok çocuklu annenin çocukları ak iyeler tarafından korunma altına alınmışlardır da, onlara kara iyeler dokunamazlar. Bu uygulamanın irdelenmesinden hareketle beşik toynuda satışı yapan baba değildir de annedir.

Yolda yürünürken, bir kadının erkeğin önünden karşıdan karşıya geçmesi, **erkeğin yolunu kesmesi** olarak bilinir ve uğursuzluk olarak algılanır. Yolu kesilen erkeğin, o gün işlerinin iyi gitmeyeceğine inanılır. Kadın kişi **yol kesen** ve er kişi **yolu kesilen** konumundadırlar. Adeta, yol kesen kara durumunda olan kadın kişi, yolu kesilen ile ak olana ulaşması engellenmiş olan **er kişi**dir.

Sözlü kültürde yer alan ve fakat gerçek anlamlarından maksatlı olarak saptırılan benzeri çok ifade şekli vardır. **Eksik etek, küllük, döken, kaşık düşmanı** ve benzerleri bunlardandır.

Eski Türk İnanç Sisteminde olmayan ve İslamiyet'te de yeri bulunmayan bu algılama ve yansıtmanın kaynağı nedir?

Evlennesi gecikmiş kız, kadın kişi birkaç nikah geçirmiş kadın kişi, çocuğu, olmayan ailelerin kadın kişisi; kına gecesine, kız isten-

mesine, gelin için yapılan alış-veriş gibi kutlan ve dönemlere, **"uğursuzluk"** getirebileceği inancından hareketle götürülmez iken, er kişi için böyle algılama ve bir sınırlama, engelleme yoktur.

Kadın kişi için getirilmiş **"tesettür"** ve **"ses sakinme"** uygulaması keza er kişi için yoktur. **Er kişi** ve **kadın kişi** için getirilmiş bu tür algılama ve uygulama örneklemelerini artırma zor değildir.

Gökçealan köyü-Selçuk-İzmir halkının, bölgeye Fatih Sultan Mehmet döneminde iskân olduğuna inanılır. Bu yöre halkı kurdun uğruna inanırlar. Sözlü kültürlerinde **"Kurdun uğruna"** şeklinde özlü bir ifade vardır. Rast getire, rasgele anlamda kullanılır.⁵ Bu ifade bize "Pir Aşkına", **Ulular aşkına**, Ulular, kırklar, **Erenler yüzüsu huürmetine** gibi bir mesaj vermektedir.

Bu tespitte, uğur içerdiği mesajı veren varlığın bizzat kendisidir. Bu varlıkta cinsiyet arlanılmamaktadır. Yani, söylem şeklinde erkek kurdun değil de, kurdun uğrundan söz edilmektedir.

Keza Sivas yöresi efsanelerinde, emzirmek suretiyle bebeklerin beslenmelerine yardımcı olan kurtlar, **dişi kurtlardır**. Erzincan efsanelerinde de, aynı hamiyeti gösterilmesinde **dişi geyikler** rol almaktadır. Eski Türk İnanç Sistemi ile ilişkilendirilen bu bulgularda, dişilik karalıklı değil, aklıkla sahne almış olmaktadır.

Kişioğlunda ses, alkışlar da **ak** iye kapsamına alınabilir. Kargışlarda **kara**dır. Ak veya kara olan ses midir, Sese yüklenen kuvve midir? Bize göre kara veya ak olan ses değil sese yüklenen içeriktir. Od/ateşin yakma, yok edip öldürme fonksiyonunun olması, onun şifa içerebilen özelliğinin de olduğu gerçeğini yok saydırmaz. Daha öze yakın bir açıklama şekli ile, seste sakinme aranması hali, mahremlik namahremlik bağlanıdır. Baba ile oğlu arasındaki seste gözlenebilen bu özellik, bu izahattan hareketle doğal olarak bariz bir şekilde yoktur.

Halk inançlarında, köpeğin havlaması ile kurdun ulmasına da farklı anlamlar verilmiştir. **Ulamakta** ululuk aranırken, köpeğin kurt gibi ulması hayra yorumlanmaz. **Ulamak Kurt'a** has bir anlatım şeklidir.

5 Kaynak Kişi, Gülizar Tamer halkbilim araştırmacısı.

Halk inanmalarında **kudret helvası** olarak bilinen, ve kurdun uluması üzerine belirli havalarda gökten yağdığına inanılan bir besinin olduğuna inanılır.⁶ Bu tespitler kurt-ses bağlantılı bulgular olarak algılanabilir. Hal bu olunca, kurdun vücut aksamalarında olduğuna inanılan olağanüstülük ile, onun çıkardığı sese, ak bir özelliğın olması inancı arasında bir bağ kurulabilir. Bu noktada ses müstakil aklık-karalık da arz edebilen bir obje midir? Ak veya kara özelliği içeren bir **töz** müdür?

Kurdun tüm vücut aksamalarında şifa ve hikmet aranılırken, dişi kurdun bu karşılaştırma itibarı, erkek kurttan ileridedir.

Anlatılardaki bir kara iyenin, ses taklidi yaparak insanları aldattığı anlatılır. Aldatılan kimsenin, uçurumların kenarına getirip itildiğine veya tanınmayan bir bölgeye yönlendirip, kaybolmasını sağladığına inanılır.

Bu tespite de, ses değişimi tebdili, bir seri tebdirden birisidir.

Yapılan tebdil içerikli uygulamalardan ses bağlantılı olup, sesi merkeze alan başka uygulamalar da vardır. Bu uygulamalarda ses, dolaylı bir argüman olmaktan ziyade, birinci grupta ele almış olduklarımızdan, adeta daha belirleyici konumdadır. "**Ses orucu**", "**Ses sakınma**" bunlara bağlı olarak "**gelinlik yapma**", "**yaşmaklanmak**" "**çeperlenmek**" gibileri sayılabilir. Keza Anadolu kırsalında oldukça sık uygulanan, ve farklı isimlerle bilinen **Tuzlu klik** uygulaması da, ses sakınma inancı ile bağlantılıdır. Tuzlu çöreği yiyip, göreceği rüyayı yorumlayan kızlar, bir nevi **istihareye** yatmış olmaktadırlar. Bu iksirli olduğuna inanılan ekmek yenildikten sonra, uyumaya hiç konuşmadan gidilmelidir. Niyetlinin sesi duyulmadan, niyetli uyumalıdır.

Yaşmaklanmak, namahreme karşı bir tebdili kıyafet olarak algılanabilir. Kem nazara karşı koruyucu olarak da bilinir.

SONUÇ

Alplık kutlu bir statüdür. Kutlu olabilme hali, Türk kültürlü halkların inanç tarihine dam-

⁶ Yaşar Kalafat, "Posof'tan Bir Kurt Efsanesi ve Düşündürdükleri", Posof Araştırmaları, Dergisi, Yıl 1, S. 1 Kasım 2017 s.108-109.